

Länstyrelsen
Västmanlands län

I de vuxnas våld

– en kartläggning av kommuners arbete med barn som upplever våld

MÄNS
VÅLD
MÖT
KVINNOR

Diarienummer: 851-5045-2021

Utgiven av Länsstyrelsen i Västmanlands län och Region Västmanland
Produktion: Graf&Bild AB • Illustrationer: Annefrid Sjöman
Skribenter: Elin Törner och Janina Fryckholm,
Spira utvärdering

Svanenmärkt trycksak 3041 0974/Graf&Bild, Västerås

Innehåll

Innehåll, 3

Förord, 5

Sammanfattning, 7

Inledning, 9

1.1 Om kartläggningen, 9

1.2 Disposition, 10

Organisatoriska förutsättningar, 11

2.1 Tätt samarbete mellan barn- och vuxenhandläggare, 11

2.2 Samsyn och samverkan – viktigt men utmanande, 13

2.3 Funktioner som har expertis om våld är en grund i arbetet, 13

2.4 Styrdokument – variation i form och tillämpning, 14

2.5 En bred kompetensutveckling som kräver ständig påfyllning, 14

2.6 Systematiskt kvalitetsarbete kan stärkas – goda exempel finns, 15

2.7 Sammanfattande iakttagelser, 15

Att upptäcka våld, 16

3.1 Skola och särskilt förskola står för en liten andel av anmälningarna, 16

3.2 Förebyggande och uppsökande i samverkan med andra aktörer finns i samtliga kommuner, 17

3.3 Ett flertal satsningar på förebyggande arbete riktat till privatpersoner, 18

3.4 Ovanligt med rutin att ställa frågor om våld för upptäckt inom socialtjänsten, 18

3.5 Metoder och frågematerial kan underlätta arbetet, 20

3.6 Sammanfattande iakttagelser, 20

Utredning, 21

4.1 Komplexa utredningar skapar behov av metodstöd, 21

4.2 Utgångspunkt i BBIC snarare än strukturerade metoder, 22

4.3 Skyndsamt utredning av risk- och skyddsfaktorer – kontakt med barnet prioriteras, 22

4.4 Helhetsbild av risk- och skyddsfaktorer – men risk att våldet ”försvinner”, 24

4.5 Utredning av hedersrelaterat våld – komplext och utmanande, 24

4.6 Barnahus – en viktig resurs för rådgivning och samråd, 25

4.7 När utredning inte inleds – eller tar stopp, 25

4.8 Umgänge och risk för våld – socialtjänsten som umgängesstöd, 25

4.9 Sammanfattande iakttagelser, 26

Skydda och stödja, 27

- 5.1 Skydd mot våld utifrån varierande behov, 27
- 5.2 Barn som medföljande eller med egen placering på skyddat boende, 28
- 5.3 Uppföljning i skyddat boende – ofta med fokus på den vuxna, 28
- 5.4 Vanligt att barnet lämnas utan insats på skyddat boende, 29
- 5.5 Öppna insatser riktas ofta till föräldrar och familjen som helhet, 30
- 5.6 Insatser och program finns även direkt riktade till barnen, 31
- 5.7 Lämpliga insatser – men det finns luckor och utmaningar, 31
- 5.8 Insatser för hedersrelaterat våld det främsta utvecklingsområdet, 32
- 5.9 Samtycke från vårdnadshavare kan kräva motiveringsarbete, 32
- 5.10 Varierande involvering av barnet i uppföljning av insatser, 33
- 5.11 Sammanfattande iakttagelser, 33

Iakttagelser och slutsatser, 34

- 6.1 Organisatoriska förutsättningar, 34
- 6.2 Att upptäcka våld, 35
- 6.3 Utredning, 36
- 6.4 Skydda och stödja, 37
- 6.5 Inför det fortsatta arbetet, 38

Förord

Ett viktigt steg för att inga barn och ungdomar ska utsättas för våld är att vi upptäcker de som är utsatta. Det handlar om att våga se och uppfatta tecken på att barn far illa, att våga agera och ge stöd.

Barn som upplever våld är en ständigt prioriterad målgrupp i länet. I flera kommuners socialtjänster pågår det olika utvecklingsarbeten, främst vad gäller upptäckt av våldsutsatta barn. Utveckling för att skapa förmåga att upptäcka, utreda och ge stöd och skydd hos barn och unga som upplever våld. Det handlar om våld i hemmet, hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap eller könsstympling. Det finns behov av att få en bild av hur det ser ut i länet och behov av en kartläggning av barn som är utsatta för våld.

Alla barn har rätt till en trygg uppväxt, en uppväxt som ger förutsättningar för en god framtid och möjligheter att utvecklas på bästa sätt. En verklighet för många barn i vårt län, men för en del är verkligheten en helt annan. När barn upplever våld behöver samhället agera. De barn som upplever våld riskerar såväl fysiska som psykiska svårigheter utifrån sina upplevelser.

Det är därför av stor vikt att dessa barn upptäcks och får det stöd och den hjälp de behöver och har rätt till. Liksom att insatserna genomgående tar hänsyn till ett barnperspektiv och barnrättsperspektiv.

FN:s barnkonvention blev en del av svensk lag i januari 2020. Det innebär att det finns ett ökat ansvar att värna barns rättigheter. Barnkonventionen betonar bland annat att alla barn ska skyddas mot all typ av våld. Barn bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn. Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter utifrån barnets ålder och mognad.

”I de vuxnas våld” kartläggs kommunernas arbe-

te med barn som upplever våld. Kartläggningen har gjorts av Elin Törner och Janina Fryckholm, Spira utvärdering med syfte att synliggöra det arbete som görs i länet för att upptäcka, utreda och ge insatser till barn som upplever våld.

I kartläggningen identifieras utvecklingsområden för att förbättra och stärka arbetet ytterligare. Inget barn ska behöva växa upp i ett hem med våld, hedersförtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap eller könsstympling.

Kartläggningen har ger Länsstyrelsen och Region Västmanland värdefull information om hur arbetet ute i länets kommuner ser ut gällande barn som upplever våld. Det framkommer vad som fungerar bra, men även vilka utvecklingsområden som finns. Länsstyrelsen och Region Västmanland kommer att sprida resultatet av kartläggningen och använda den i det fortsatta arbetet med att stödja samordningen av arbetet kring barn som upplever våld. Vid alla beslut som rör barn ska i första hand tas hänsyn till vad som bedöms vara barnets bästa.

Mäns våld mot kvinnor är ett omfattande samhälls- och folkhälsoproblem. Det kan betraktas som det yttersta uttrycket för ett ojämställt samhälle där makt och resurser är ojämnt fördelade mellan flickor, pojkar, kvinnor och män. Men det är inte bara kvinnan som drabbas av våldet som utövas i nära relation, även barnen i familjen upplever våldet.

Länsstyrelsen har fått i uppdrag att stödja samordningen av insatser i länet som avser motverka mäns våld mot kvinnor i strävan att kvinnor och barn till fullo ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter.

Länsstyrelsen Västmanland riktar ett tack till Elin och Janina på Spira utvärdering för ett väl genomfört arbete med kartläggningen.

Vi tackar samtliga inblandade som på olika sätt

bidragit till den information som ligger till grund
för kartläggningen.

Med hopp om ett jämställt Västmanland helt
fritt från våld och med barnens bästa för ögonen!

Ulrica Gradin
Vikarierande landshövning

Sammanfattning

Spira utvärdering har på uppdrag av Länsstyrelsen Västmanland och Region Västmanland genomfört en kartläggning av hur kommunerna i länet arbetar med barn som upplever våld. "Kartläggningen ska fungera som underlag för och stärka samtliga aktörers fortsatta arbete kring frågorna samt bidra med inspiration och stöd för kommunerna att stärka sitt arbete. Redovisningen baseras på intervjuer med kommunernas socialtjänst och andra berörda aktörer i länet.

Samverkan, expertis om våld och systematiskt kvalitetsarbete avgörande organisatoriska förutsättningar

Den samlade bilden i kartläggningen är att de organisatoriska förutsättningarna i stort fungerar, även om utvecklingsområden finns. Samverkan mellan olika funktioner samt expertis kring våld framstår som kritiska faktorer. Identifierade utmaningar i vissa kommuner är uppdatering och användning av styrdokument, kompetensförsörjning (i mindre kommuner med få anställda och ett begränsat antal ärenden) samt samsyn kring värderingar och perspektiv inom arbetsgrupperna. Systematiskt kvalitetsarbete bedrivs i varierande grad. Goda exempel finns inom länet.

Arbetet med att upptäcka våld kan utvecklas inom socialtjänst och skolor/förskolor

Kartläggningen visar att samtliga kommuner har någon form av insatser riktade till professionella och vissa även direkt till privatpersoner. Trots det är andelen anmälningar från skola och framför allt

förskola relativt litet, vilket visar på behov av fortsatt samverkan och insatser. Vidare är det ovanligt att socialtjänsten rutinmässigt ställer frågor om våld till barn. Här finns möjlighet att utifrån metodstöd och goda exempel utveckla arbetet.

Utvärderade strukturerade metoder inte används i utredningen – det finns risk att våldet försvinner

I kartläggningen framkommer att arbetet inleds skyndsamt med ambitionen att sätta barnets behov i centrum. I utredningen är handläggarnas personliga erfarenhet viktig och att den stärks upp genom ledning och kollegial stöttning, rådgivning från Barnahus samt BBIC och i vissa fall genom den erfarenhetsbaserade metoden Signs of safety. Dessa stödjande funktioner är positiva, men som SKR påpekar i sin skrift kan det finnas behov av utvärderade strukturerade metoder i utredningen. I kartläggningen framkommer flera potentiella utvecklingsområden. Att arbeta motiverande med våldsutsatta som förnekar att de blivit utsatta är ett sådant. Vidare visar såväl erfarenheter från länet som mer generell kunskap på en

risk att våldet försvinner under utredningen och skrivs om till konflikter inom familjen. Utredning av hedersrelaterat våld och förtryck är också ett brett utvecklingsområde där många kommuner efterfrågar stöd och ledning.

Tendens att föräldrar står i fokus när barnen ska få skydd och stöd

I de flesta kommuner är barn på skyddat boende medföljande till en våldsutsatt vuxen. Tre kommuner ger dock barn på skyddat boende en egen placering (vid behov genom LVU) och har positiva erfarenheter av detta. När barn har bevittnat våld finns en risk att fokus hamnar på den våldsutsatta föräldern och att barnet som bevittnat våldet blir utan direkt stöd. Även när barn själva är utsatta för det som brukar kallas uppfostringsvåld framkommer att majoriteten av insatserna riktas till föräldrar. Dessutom kan de två främsta insatserna som riktas direkt till barn, Trappan-samtal och barngrupper av olika skäl vara svåra att genomföra. Goda exempel finns på att kommuner skapat en struktur för att säkerställa att stöd även ges direkt till barnen. Även insatser till barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld behöver enligt samtliga informanter utvecklas.

Förhoppningen är att denna kartläggning kan fungera som underlag inför det fortsatta arbetet i länet med att utveckla arbetet med barn som upplever våld. Följande områden framstår som viktiga i det fortsatta arbetet.

- Utveckla uppföljning och systematiskt kvalitetsarbete
- Fortsatt fokus på insatser för att upptäcka våld hos aktörer som skola, förskola och BVC.
- Utforma rutiner för att regelmässigt ställa frågor om våld till barn
- Undersök möjligheten att använda utvärderade strukturerade metoder i utredningen.
- Utveckla tydligare insatser eller insatspaket till barn som bevittnat och/eller själva utsatts för våld
- Stärkt arbete vid hedersrelaterat våld och förtryck

Inledning

Barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.

/Barnkonventionens artikel 19

Länsstyrelsen Västmanland arbetar på olika sätt för att stödja kommunernas arbete med barn som upplever våld. De medverkar å Region Västmanlands vägnar i Sveriges kommuner och regioners (SKR) kvinnofridsatsning och är dessutom en av fyra länsstyrelser i landet som har fått ett särskilt uppdrag att utreda möjliga former för ett regionalt resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck. Som en del i arbetet har Länsstyrelsen bitt Spira utvärdering att göra en kartläggning av hur kommunerna i länet arbetar med barn som upplever våld. Kartläggningen redovisas i följande rapport.

1.1 Om kartläggningen

Den föreliggande kartläggningen ska kunna fungera som underlag för Länsstyrelsens fortsatta arbete samt bidra med inspiration och stöd för kommunerna att stärka sitt arbete med de här frågorna. Förhoppningen är att såväl kommunernas socialtjänster som andra aktörer i länet som arbetar med barn som upplever våld ska kunna läsa och dra nytta av rapporten.

Kartläggningen omfattar kommunernas arbete med att upptäcka, utreda, skydda och stödja barn som upplever våld (genom att själva utsättas eller bevittna våld) inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Fokus ligger på det arbete som bedrivs av kommunernas socialtjänst. I kartläggningen undersöks och beskrivs hur arbetet organiseras samt vilka arbetsätt och metoder som används. Utmaningar och framgångsfaktorer i arbetet identifieras.

Kartläggningen har tagit utgångspunkt i SKR:s skrift Barn som upplever våld¹. Skriften utgår från barnkonventionens principer om barns rätt till skydd, delaktighet och stöd. Det innebär att skriften utgår från och betonar att alla som arbetar med utsatta barn behöver en ”dubbel” blick. Barn behöver ses både som barn som är beroende av vuxnas omsorg och beskydd, och som personer med kompetens, egna perspektiv, preferenser och agendor. Skriften ger konkret vägledning om vad socialtjänsten kan göra – från att upptäcka våldet till att erbjuda insatser efter behov. När det är möjligt relateras i kartläggningen kommunernas arbete till denna vägledning.

¹ <https://skr.se/download/18.5627773817e39e979ef386c7/1642163972945/7585-908-8.pdf>

Genomförande

Kartläggningen baseras i huvudsak på intervjuer med representanter från socialtjänsten i länets tio kommuner och andra berörda aktörer. Totalt har 33 personer intervjuats. Representanter från följande verksamheter/funktioner har intervjuats:

- Myndighetsutövning för barn och unga
- Myndighetsutövning vuxen
- Öppenvård
- Kvinnofridssamordnare/samordnare heder
- Kommunal elevhälsa
- Barnahus²
- Rädda barnen
- Kvinnojouren Kvinnohuset Västerås
- Polisen

Vilka befattningar som medverkat i kartläggningen varierar något mellan kommunerna, då olika sätt att organisera arbetet samt enskilda personers tillgänglighet har spelat in. Vi har i möjligaste mån intervjuat såväl chefer som handläggare i varje kommun. När det gäller elevhälsan har vi endast intervjuat en person. Vi har utan framgång sökt ytterligare personer inom elevhälsan hos Regionen och i kommunerna.

Vi har också tagit del av styrdokument i form av handböcker, rutiner och liknande från kommunerna. Vidare har vi bett kommunerna om följande statistik:

- Antal barn i skyddat boende (medföljande eller med eget placeringsbeslut)
- Antal anmälningar relaterade till våld i nära relation, mellan vuxna och mot barn
- Andel anmälningar (av alla ärenden) som kommer från förskola respektive förskola

Förutsättningar och avgränsningar

Ambitionen med kartläggningen är att ge en bred bild av hur kommunerna arbetar med barn som utsätts för våld. Då arbetet är komplext till sin natur och omfattar ett antal olika funktioner är det dock, givet uppdragets ramar och omfattning, inte möjligt att ge en komplett bild av kommunernas arbete. Vi kan dessutom utgå ifrån att det finns betydande skillnader i arbetssätt och perspektiv mellan enskilda medarbetare och chefer inom en kommun, vilket inte fullt ut belyses genom ett fåtal intervjuer per kommun. Fokus har legat på att beskriva de metoder och insatser som används samt att identifiera utmaningar och goda exempel.

Redovisningen i rapporten utgår från verksamheternas egen beskrivning av sitt arbete. Inom uppdragets ramar har det däremot inte varit möjligt att stämma av dessa beskrivningar mot målgruppens uppfattning. I möjligaste mån har intervjupersonernas beskrivningar istället relaterats till vedertagen kunskap inom området samt till varandra.

1.2 Disposition

Den följande rapporten inleds med en beskrivning av de organisatoriska förutsättningarna för socialtjänstens arbete med barn som upplever våld. Därefter följer i tur och ordning beskrivningar av arbetet med att upptäcka (kapitel 3), utreda (kapitel 4) samt skydda och stödja (kapitel 5) barn som upplevt våld. Dessa kapitel avslutas med kortfattade iakttagelser från utredarna. I rapportens avslutande kapitel 6 redovisar utredarna sina samlade iakttagelser och slutsatser.

² Barnahus Västmanland är knutpunkten för samverkan mellan polismyndigheten, socialtjänsten i alla länets kommuner, åklagarkammaren, barn- och ungdomspsykiatriska kliniken (Bup), barn- och ungdomskliniken samt länsstyrelsen i Västmanland.

Organisatoriska förutsättningar

Det konkreta arbetet med att upptäcka, utreda, skydda och stödja barn som upplever våld påverkas av de organisatoriska förutsättningar som arbetet bedrivs inom. I arbetet med barn som upplever våld är flera funktioner inom socialtjänsten involverade.

Inom myndighetsutövning berörs de som handlägger anmälningar, utredningar och insatser för barn. Om ärendet omfattar våld i nära relation berörs ofta även de som handlägger vuxenärenden. Samtliga kommuner har kommunal öppenvård (själva och/eller i samverkan med andra kommuner) och på vissa håll finns särskilda akutstödsteam, som bland annat ger akut stöd på kvällar och helger. En fungerande samordning är därför central. Vidare krävs en organisation som skapar förutsättningar för ett kunskapsbaserat arbetssätt³. Kommunerna i Västmanland och socialtjänstens verksamhet är av mycket varierande storlek, vilket medför olika förutsättningar när det gäller organisatoriska lösningar. En indikation på den varierande omfattningen på verksamheten fås när vi tittar på antalet anmälningar som socialtjänsten tar emot relaterade till våld i nära relation, mellan vuxna och mot barn. Länets kommuner mottog under 2021 mellan 20 och 904 sådana anmälningar⁴.

I det här kapitlet redogör vi övergripande för

kommunernas organisatoriska förutsättningar, med fokus på hur samordning och ett kunskapsbaserat arbete bedrivs. Kapitlet inleds med en beskrivning av hur samordning mellan handläggare med olika roller fungerar. Detta följs av en beskrivning av de funktioner för samordning och expertis kring våld som finns i kommunerna. Därefter följer en redogörelse för styrdokument och dess tillämpning, kompetensutveckling samt systematiskt uppföljnings- och kvalitetsarbete. Kapitlet avslutas med sammanfattande iakttagelser.

2.1 Tätt samarbete mellan barn- och vuxenhandläggare

Det vanligaste bland kommunerna i Västmanland (åtta av tio kommuner) är att myndighetsutövning för barn respektive vuxna är två olika enheter/grupper. Ärenden med våld i nära relation, där barn bevittnat och kanske även själv har utsatts för våld handläggs i samverkan mellan vuxenhandläggare och barnhandläggare. Kommunerna beskriver ett nära samarbete i dessa ärenden, där

³ Se SKR:s skrift *Barn som upplever våld*

⁴ Uppgifter från Kungsör saknas.

mål, möten och uppföljning åtminstone delvis görs gemensamt. Detta samarbete underlättas enligt representanter från de små kommunerna av att organisationen är liten. Med ett fåtal handläggare som känner varandra och sitter i samma korridor upplevs det vara lätt att snabbt få besked i olika frågor, vilket minskar behoven av planering och risken för att uppgifter faller mellan stolarna.

I två kommuner ser organisationen för dessa ärenden annorlunda ut. I en kommun finns ingen uppdelning mellan vuxenhandläggare och barnhandläggare, utan alla handläggare arbetar med alla ärenden. Representanterna från den kommunen ser positivt på organisationen och menar att den skapar förutsättningar för ett gott och nära samarbete mellan handläggare samt frånvaro av

stuprör. Nackdelen beskrivs som att handläggarna inte blir specialiserade inom någon typ av ärende.

I den andra kommunen, som är länets stora kommun finns en särskild VIR-enhet, där såväl barnhandläggare som vuxenhandläggare arbetar. VIR-enheten har hand om ärenden med våld i nära relation medan ärenden som handlar om våld mot barn handläggs av barn- och ungdomsenheterna. Fördelarna som lyfts kopplat till denna organisering är dels att det finns både barn- och vuxenhandläggare som är specialiserade på våld, dels att samarbetet mellan barn- och vuxenhandläggare underlättas i ärenden med våld i nära relation. Utmaningen, som den beskrivs i intervjuer, är att många ärenden hör hemma både på VIR-enheten och på barn och ungdom, efter-

som våld i nära relation kan framkomma under en utredning av våld mot barn. I dessa fall arbetar de i kommunen med medhandläggarskap, dvs. att en handläggare från VIR-teamet kopplas in i ett aktuellt ärende.

”Fördelen för oss är att vi samhandlägger vuxen och barn. Den vuxna våldsutsatta är också förälder. Man kan ställa krav på henne som förälder, men hon är samtidigt ett brottsoffer.”

2.2 Samsyn och samverkan – viktigt men utmanande

Även om samverkan överlag upplevs fungera väl mellan handläggare med olika roller och ansvar så framkommer i intervjuerna också att det i vissa fall finns utmaningar kopplat till samverkan och samsyn. En informant som arbetar inom öppenvården menar att de blir alltför styrda från handläggarna på myndighetsutövning, som anger vilken insats som ska ges barnet. I vissa fall innebär det att behandlare får ge en insats de själva anser vara felaktig. I de flesta fall finns dock ett samråd mellan enheterna när insats ska beslutas, eller att öppenvården själva får avgöra vilken insats som är lämplig givet behov och målsättning.

Exempel på bristande samsyn är att olika handläggare har olika syn på våld eller att handläggare i varierande grad har ett barnperspektiv i handläggningen.

”Vi skulle kunna ha bättre samsyn. Vad är våld och vad är hedersvåld? Det ska inte bli en åsiktsdiskussion.”

En informant påpekar att en utmaning är kommunikationen med försörjningsstödsenheten. Hen menar att försörjningsstöd ofta glöms bort då de fokuserar på ekonomin, men att de är den enhet som ofta har den mest långsiktiga relationen till klienterna.

Socialtjänsten kan därutöver vara involverad i bredare samverkansgrupper med aktörer som

polis, vårdcentral, lokala föreningar och kvinnojourer. Det kan vara värdefullt både för att sprida information om socialtjänsten och för att få ta del av samverkansaktörernas perspektiv.

2.3 Funktioner som har expertis om våld är en grund i arbetet

Alla kommuner har någon form av team som jobbar med våld, även om det varierar hur aktiva grupperna är. I dessa team finns i regel representanter från myndighetsutövning (barn och vuxen inkl. ekonomiskt bistånd) och öppenvård. Dessa grupper leds i de flesta fall av kommunens kvinnofridsamordnare, en funktion som finns i de flesta av länets kommuner. De som ingår i dessa grupper utgör kommunens expertis i våldsförhållanden och prioriteras för kompetensutveckling inom området. Det varierar om gruppen har ett strategiskt uppdrag (utveckla rutiner, uppdatera kompetens osv) och/eller ett operativt uppdrag (diskutera och ge stöd i enskilda ärenden).

”Tidigare hade vi rutiner varje vecka där vi pratade om de ärendena, men det har varit uppehåll under Corona. (...) Vi sitter så nära varandra, så vi springer in till varandra. Men veckovisa mötena är ändå bra, då går vi djupare och det är bra att ha med samordnaren som kan ha andra perspektiv.”

I de fall kommunerna har utarbetade och fungerande funktioner och/eller team som samordnar arbetet och har expertis inom våld lyfts det ofta som en viktig framgångsfaktor i arbetet. Likaså, när samordning och fördjupning saknas eller har stannat av så lyfts det som ett utvecklingsbehov. Just expertis inom våld är något som är utmanande i mindre kommuner. Det finns begränsat med resurser för specialistkompetens och stödfunktioner samt strategier som kan driva och utveckla arbetet. En intervjuperson efterfrågar särskilt en strategisk funktion som lyfter frågorna till kommunledningsnivå, då våld är ett brett kommunalt ansvar.

”Individ- och familjeomsorgen som handlägger ärendena får anses vara experterna i kommunen, vi är inbjudna att prata om VIR i olika sammanhang. Men det här är mera en kommunövergripande fråga än vad det är för en operativ enhet som ska jobba med de våldsutsatta”

2.4 Styrdokument – variation i form och tillämpning

När det gäller de styrdokument som socialsekreterarna jobbar utifrån så är Socialstyrelsens handbok för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer utgångspunkten i arbetet. De flesta kommuner har därutöver utformat övergripande handböcker/handlingsplaner och specifika rutiner/mallar. Kommunernas handböcker anses viktiga främst för att koppla styrdokumenten till de egna arbetssätten. Det kan handla om att definiera former för samverkan (exempelvis med skola, polis), ansvarsfördelning i vissa specifika situationer eller om att tydliggöra kopplingar till kommunens mål och strategiska inriktning. Rutiner och utredningsmallar styr arbetet mer operativt. Ett antal kommuner uppger att styrdokumenten behöver revideras, eller att en revidering pågår. I en kommun som endast tillämpar Socialstyrelsens handbok menar man att denna är både tydlig och tillräcklig som styrdokument.

”Om man tänker våld mot barn så behöver man inte så mycket styrdokument, för de statliga är så klockrena.”

En intervjuperson utvecklar och problematiserar hur styrdokumenten landar i handläggningen av våldsärenden. Hen menar att arbetet är så styrt att det finns en risk att handläggaren tappar känslan för det enskilda ärendet. Ledning av socialsekreterarnas arbete bör enligt intervjupersonen snarare fokusera på vägledning och dialog kring hur våldet kan bedömas.

I kartläggningen har vi särskilt frågat om even-

tuell användning av SKR:s rapport Barn som upplever våld, som också utgör utgångspunkt för den här kartläggningen. Endast en kommun beskriver att rapporten används inför samtal med barn när det har kommit en orosanmälan, även om det behöver följas upp i vilken grad. Övriga beskriver att rapporten inte används på något systematiskt sätt.

Oavsett om styrdokumenten kommer från Socialstyrelsen eller den egna kommunen behöver de användas för att ha ett värde. Det varierar enligt intervjupersoner i vilken utsträckning dokumenten används i praktiken. Särskilt i akuta situationer finns en risk att styrdokumenten inte används, enligt en intervjuperson. En intervjuperson poängterar att det behövs ett helhetstänkt kring rutiner, där förutsättningarna för användning av rutinen är lika viktigt som innehållet i dem. Centralt är också att följa upp efterlevnaden.

”Vi skulle behöva utveckla gången kring hur rutiner ska tas fram och följas upp. En rutin för rutinerna.”

2.5 En bred kompetensutveckling som kräver ständig påfyllning

Kommunerna arbetar kontinuerligt med kompetensutveckling hos personalen, för att fylla på när nya handläggare anställs och för att skapa fördjupad kompetens för vissa specialiserade handläggare. Vanligast förekommande som grundutbud är Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) webbutbildning om våld i nära relation, liksom FREDA kortfrågor och farlighetsbedömning. Många av de vanligast förekommande utbildningarna rör primärt våld i nära relation, där barns utsatthet inkluderas men inte står i fokus. När det gäller fördjupningskurser nämns NCK:s högskoleutbildning på 15 högskolepoäng. Vissa utbildningar har dock fokus på barns utsatthet för våld, däribland Barnafriid – basprogram om våld mot barn som är en digital halvdagsutbildning. Det är dock få kommuner som nämner att handläggarna

går denna utbildning. Utbildning i Barns behov i centrum (BBIC) och Signs of safety liksom utbildning om att samtala med barn är andra utbildningar med fokus på barn som kommunerna använder.

Att Länsstyrelsen erbjuder mycket kompetensutveckling lyfts fram som positivt, bland annat grundutbildning i heder. Flera lyfter att de har handläggare som är utbildade i PATRIARK, som ger vägledning för bedömning och hantering av risk för hedersrelaterat våld. Fördjupad utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck är något som många efterfrågar. En intervjuperson påpekar att mycket utbildningar inom hedersrelaterat våld handlar om bedömning och hantering av risk och att det finns ett stort behov av utbildning i att ge stödinsatser.

Flera informanter lyfter att en hög personalomsättning är en utmaning när det gäller kompetensen i arbetsstyrkan. När personal slutar efter genomförda kompetensutvecklingsinsatser uppstår luckor i kompetensen på nytt. I ett fall lyfts dock istället en beständig arbetsstyrka där många har arbetat länge fram som en framgångsfaktor i kommunens arbete. En annan utmaning när det gäller kompetens är möjligheten att tillämpa och därigenom befästa kunskaperna. I många små kommuner är antalet ärenden med en viss inriktning, exempelvis hedersrelaterat våld, litet. När kunskaperna därför inte tillämpas blir kompetensen i praktiken begränsad.

2.6 Systematiskt kvalitetsarbete kan stärkas – goda exempel finns

Uppföljning av enskilda ärenden är en del i handläggningsarbetet. För att hitta mönster och dra slutsatser om hur olika ärenden hanteras krävs dock uppföljning på aggregerad nivå. För att uppföljningen i sin tur ska leda till förbättringar behöver även åtgärder utformas utifrån resultatet på uppföljningen. I många, men inte alla kommuner görs någon form av aggregerad uppföljning. I något fall handlar det bara om antal ärenden,

men flera gör interngranskning av våldsärenden exempelvis årsvis.

”Vi har i årshjulet bestämt att vi en gång per år genomför intern granskning av våldsärenden. Då slumpas ärenden och så granskar vi dem utifrån checklistan. Vi analyserar om vi har förbättringsområden och om det är något vi missat.(...) Utifrån det kan man också se behov av utbildningssatsningar.”

I en kommun gör samordnaren granskningar med särskilda teman, utifrån en misstanke om att det kan finnas utvecklingsbehov. Exempelvis gjordes en uppföljning på alla kommunens ärenden med barn som bevittnat våld. Uppföljningen ledde fram till ett nytt arbetssätt i ärenden med barn som bevittnat våld (se vidare avsnitt 4.4 och 5.6). Inom öppenvården genomför flera kommuner en nöjdhetsundersökning bland de familjer som tar del av stöd.

2.7 Sammanfattande iakttagelser

Den samlade bilden i kartläggningen är att de organisatoriska förutsättningarna i stort fungerar. Utvecklingsområden finns, men ingen informant vittnar om betydande dysfunktionalitet eller ineffektivitet. Samverkan mellan olika funktioner samt expertis kring våld framstår som kritiska faktorer, både i de kommuner där detta fungerar väl och där det finns luckor och utmaningar. Andra utmaningar som framkommer i vissa kommuner är uppdatering och användning av styrdokument, kompetensförsörjning (i mindre kommuner med få anställda och ett begränsat antal ärenden) samt samsyn kring värderingar och perspektiv inom arbetsgrupperna. Systematiskt kvalitetsarbete bedrivs i varierande grad och goda exempel finns inom länet. Ett ambitiöst och systematiskt arbete med att följa upp och utveckla verksamheten kan ha avgörande betydelse för hur verksamhetens olika delar uppfyller sitt uppdrag i relation till klienterna.

Att upptäcka våld

I det här kapitlet redovisas kommunernas arbete med att upptäcka våldsutsatthet bland barn. I SKRs skrift *Barn som upplever våld* beskrivs att upptäckt av våld handlar både om att kunna se tecken på våldsutsatthet och att skapa utrymme för barn och unga att berätta om våldet.

Undersökningar visar att nästan hälften av alla våldsutsatta barn berättar om våldet för någon. De flesta berättar för ett syskon eller en vän, medan det är mer färre, vart tionde barn, som berättar för en professionell inom skola, socialtjänst, polis, hälso- och sjukvård eller ungdomsmottagning. Förskola och skola är enligt SKR "speciellt viktiga arenor för att upptäcka barn som har varit utsatta för våld" eftersom barn och unga vistas där en stor del av sin tid och skapar relationer med vuxna utanför familjen. SKR lyfter i skriften också fram att det inom socialtjänsten behövs rutiner för att aktivt ställa frågor om våld till barn, samt att det i samband med införandet av den typen av rutiner finns behov av utbildning, handledning och stöd.

Föreliggande kapitel inleds med en beskrivning av vilka aktörer som står för anmälningarna, och redogör sedan för hur socialtjänsten arbetar uppsökande och förebyggande i samverkan med andra aktörer. Detta följs av en beskrivning av arbetet med upptäckt av våldsutsatthet inom socialtjänsten. Kapitlet avslutas med sammanfattande iakttagelser.

3.1 Skola och särskilt förskola står för en liten andel av anmälningarna

När det gäller barn som upplever våld tar socialtjänsten emot anmälningar från olika aktörer. Dessa anmälningar kan bland annat komma från polis, skola/förskola, sjukvård, privatpersoner eller från verksamheter inom socialtjänsten. De aktörer som SKR i sin skrift särskilt lyfter som centrala för att upptäcka våld, skola och förskola, står dock för en begränsad andel av alla anmälningar. Som en del i kartläggningen har statistik efterfrågats om varifrån anmälningarna (alla anmälningar, ej endast våld⁵) kommer. Statistiken visar att i de flesta kommuner står skolan för mellan elva och 19 procent av alla anmälningar. I en kommun står skolan för 28 procent av anmälningarna. Förskola står endast för mellan två och fyra procent av anmälningarna⁶. Aktörer som polis och socialtjänst tenderar att göra fler anmälningar. Bilden bekräftar i intervjuerna. En intervjuperson kommenterade att anmälningar som rör våld främst kommer från polisen, vilket skulle kunna indike-

⁵ På grund av statistikens upplägg avser dessa uppgifter alla ärenden, inte endast ärenden om våld.

⁶ I en kommun anges istället att 21 procent kommer från skola och förskola tillsammans och i en kommun står skola, förskola och fritidsgårdar för 18 procent. Uppgifter från Kungsör saknas.

ra att skolans/förskolans andel av anmälningar i våldsärenden är lägre än för anmälningar totalt (som siffrorna ovan avser). Förklaringarna till att skola och förskola står för en förhållandevis liten del av anmälningarna kan vara många. En informant resonerade att det handlar om att förskolan ser alliansen med föräldrarna som viktig och att de därför väntar (alltför) länge med att anmäla. Hypotesen stärks av en annan intervjuperson som beskriver att skola eller förskola generellt är väldigt aktiva och har mycket att rapportera in i de fall anmälningar faktiskt görs. Ett liknande resonemang framkom gällande ungdomslokalen i en kommun. Informanten menade att ungdomsledarna kan få signaler på hedersrelaterat våld men i många lägen väljer att själva försöka hjälpa ungdomen, till exempel genom att prata med familjen, snarare än att anmäla, för att inte riskera att ungdomarna slutar komma till deras verksamhet.

”Det finns osäkerhet kring hur man pratar med barn om våld, en rädsla för det. En rädsla att göra det värre för barnet.”

[Utredarens anmärkning: Intervjupersonen beskrev att hen åsyftade andra verksamheter än socialtjänst]

3.2 Förebyggande och uppsökande i samverkan med andra aktörer finns i samtliga kommuner

I alla kommuner samverkar socialtjänsten med olika verksamheter för att förbättra förmågan och tryggheten att upptäcka våld samt att kontakta socialtjänsten för konsultationer och för att anmäla oro. Samverkan med skolan är vanligast bland kommunerna. Även BVC, förskola, polis, vuxenutbildning, SFI, ungdomslokal, kyrkan, elevhälsan, vårdcentraler, kulturskolan och lokala föreningar förekommer som samverkanspartners. Omfattning och inriktning på samverkan varierar. Det vanligaste är att socialtjänsten genomför informationsträffar eller konsultationer där de informerar om våld och verksamheternas anmälningsplikt. En intervjuperson kommenterar att

även återkoppling till anmälare i direkta ärendena är viktigt för att stärka samverkansparternas kompetens i hanteringen av dessa frågor. På vissa håll erbjuder socialtjänsten regelbundna forum där pedagoger kan bolla frågor med handläggarna och få konsultativt stöd. Ambitionen med dessa är att förkorta vägen mellan socialtjänst och pedagogiska verksamheter, och att göra socialtjänsten till en naturlig part att vända sig till. En kommun utbildar så kallade barnpiloter i hur man ska hjälpa barn som far illa. Barnpiloter är vuxna som kommer i kontakt med barn i sitt arbete, exempelvis lärare, och de förväntas sprida kunskapen till sina kollegor.

Det är i regel mottagningssekreterare och öppenvården som ansvarar för det förebyggande arbetet. I vissa kommuner har man specifika funktioner med fokus på det förebyggande arbetet, som förebyggandeteam eller ungdomscoacher som arbetar uppsökande. Även Barnahus kan medverka vid socialtjänstens samverkan med skolorna.

”Mottagningen har varit och informerat barnomsorg och BVC. Rektorer och kuratorer känner mottagningen, så de kan ringa och bolla ärenden, de känner trygghet i att göra anmälningar.”

I ett par kommuner finns, eller är det planerat för, familjecentraler eller familjecentrum, som socialtjänsten är en del av eller samarbetar med. En annan variant av samverkan, som tre kommuner nämner att de har, är en samverkansgrupp bestående av olika aktörer. Det är lite olika hur grupperna arbetar, men som exempel kan de ha möten ett antal gånger per år för samråd eller samtalsgrupper, arrangemang av gemensamma informationsinsatser eller temadagar, och delta i gemensamma utbildningsinsatser.

”Vi har ett nära samarbete med förskolorna. Vår mottagningssekreterare åker runt till förskolorna en gång per termin och träffar personal tillsammans med BVC-sköterska. Där kan de lyfta

ärenden anonymt. De pratar om att motivera personal att prata med föräldrar om att vi finns, det kommer mycket genom de träffarna.”

3.3 Ett flertal satsningar på förebyggande arbete riktat till privatpersoner

I kartläggningen framkommer även exempel där man riktar sig till föräldrar och barn. Att informera föräldrar som en del i det förebyggande arbetet görs i huvudsak genom BVC eller SFI. Då finns socialtjänsten på plats i verksamheterna på stående tider för att informera och svara på frågor, till exempel inom satsningen Föräldraskap i Sverige. I en kommun har man även nyligen startat upp ett arbete med att följa med på 8-månaderskontrollen, som görs i form av hembesök. I några kommuner handlar det om att informera om socialtjänstens arbete, medan några även har fokus på att informera om våld. Exempel på förebyggande och/eller uppsökande insatser som mer riktar sig direkt till barn och unga är genom ungdomscoacher eller i form av temadagar/temaveckor i skolorna, som till exempel ”Svartsjuka är inte romantiskt”. I en kommun finns ett förebyggandeteam som till största delen är på plats i skolor och förskolor, och det finns även olika exempel i kommunerna på andra typer av funktioner med syfte att tidigt fånga upp såväl barn och unga som föräldrar i behov av stöd.

”Vi informerar för att ta bort skrämselför socialtjänsten, visa på vart finns vi och vad finns det för hjälp att tillgå. Vi kan informera om vilka problem som familjer kan stöta på.”

Gemensamt för hur flera informanter lyfter fram de förebyggande och uppsökande insatserna med fokus på barn och föräldrar är att de ska bidra till att familjer själva söker sig till socialtjänsten, samt att de från socialtjänsten som är på fältet

kan få misstanke om att ett barn far illa och då göra orosanmälan.

3.4 Ovanligt med rutin att ställa frågor om våld för upptäckt inom socialtjänsten

Kartläggningen visar att det bland kommunerna är ovanligt att systematiskt ställa frågor om våld till barn. Istället ställs sådana frågor primärt vid indikation, dvs. misstanke om våldsatthet, såväl inom myndighetsutövning som inom öppenvård. I en kommun finns rutiner för att ställa frågor om våld till såväl vuxna som barn genomgående hos olika funktioner inom socialtjänsten, bland annat när barn är placerade i familjehem. Frågor ställs då både till familjehemmet och till det familjehemsplacerade barnet. I en annan kommun har ett arbete påbörjats för att med jämna mellanrum under pågående insatser ställa frågor om våld till barn, men rutinen är ännu inte på plats.

Då majoriteten av kommunerna inte har rutiner för att ställa frågor om våld till barn så blir det många gånger den individuella handläggarens erfarenheter och kunskap som avgör om frågor ställs. Informanter berättar att det handlar om att kunna se tecken och signaler, genom observationer i mötet med föräldrar eller barn, och att det är något som tar tid att få kompetens inom. Flera berättar att kollegor stöttar varandra i att göra dessa bedömningar. Trots det beskrivs det som problematiskt särskilt för dem som är nya i sin roll på socialtjänsten. En intervjuperson lyfter att en utmaning med att upptäcka våld på indikationer är att beteenden som kan uppkomma genom att leva i våldsmiljö har tydliga likheter med beteendeproblematik som hänger ihop med vissa diagnoser. En annan påpekar att risken för att vara utsatt för våld är särskilt stor bland barn med funktionsnedsättning, och att detta är något att vara uppmärksam på⁷.

⁷ Det finns studier som visar att barn med funktionsnedsättningar är mer utsatta för våld än andra. Se bland annat hänvisning i SKR:s Barn som upplever våld.

”Man skulle ha en screening i alla ärenden, typ FREDA kort-frågor. Nu är det mer vid indikation. Ingen borde ha träffat socialtjänsten utan att ha fått en fråga om våld. Även om man inte vill berätta på en gång så vet man att man fått frågan.”

Flera informanter beskriver också andra mer övergripande utmaningar med att fråga om våld. Våldet kan vara normaliserat i en familj och såväl barn som föräldrar kan neka vid frågor om våldsutsatthet. I intervjuerna framkommer olika anledningar till att frågor om våld inte ställs rutinmässigt. Några benämner det helt enkelt som ett utvecklingsområde där de inte har fått en sådan rutin på plats. Andra menar att tidsbrist i kon-

takten med barnen gör det svårt att på ett bra sätt ställa frågor och ta hand om svaren. Ett par personer hänvisar till att man enligt socialtjänstlagen inte ska utreda mer än det som utredningen gäller. Ytterligare andra menar att det kan vara svårt (och inte önskvärt) att ställa raka frågor till barn om våld. De ger exempel på hur de ställer frågor där svaren kan indikera våldsutsatthet, men inte är frågor som rakt ut handlar om våld.

”Jag brukar fråga, de får beskriva hur de har det. Då är man uppmärksam på konflikter. Om du gör nåt busigt, som mamma eller pappa inte tycker om. Hur säger de åt dig? Brukar du vara osams med någon, vad gör mamma och vad gör pappa?”

”Vad jag ser i mitt arbete är att det fortfarande finns en rädsla att prata om våld mot barn med barn, medan det i själva verket borde vara något vi utbildar barn i - vad våld är, vad sexuella övergrepp är, vad försummelse är, att stärka dem i det.”

3.5 Metoder och frågematerial kan underlätta arbetet

Ett par av informanterna efterfrågar stöd i hur de ska gå tillväga för att ställa frågor till barn om våld, till exempel i form av en konkret mall eller metod. Två kommuner använder sig av en frågemodell och/eller ett bildstödsmaterial som tagits fram av Västra Götalandsregionen⁸.

”Sen har vi också börjat fråga, tidigare använde vi FREDA-frågor till föräldrar, nu gör vi också detsamma i barnsamtal, men då en lite lättare mall med bildstöd där vi ställer frågor om våld.”

Bilder på kroppar för att barnet ska kunna peka på delar av kroppen i samtal om någon gjort dem illa eller tagit på dem är ett annat hjälpmedel som nämns för att underlätta kommunikationen. När frågor om våld ska ställas används också mer generella stöd för samtal med barn, såsom nallekort, tejpning samt de tre husen och Mitt trygga hem från Signs of safety.

Många kommuner ställer FREDA kortfrågor på rutin till vuxna. Vid upptäckt av en våldsutsatt vuxen som har barn, kan då även barnen fångas upp. En informant lyfter också att man genom FREDA beskrivning får kännedom om vad barnen upplevt genom föräldrarnas utsagor. En kommun har också diskuterat att använda FREDA kortfrågor till ungdomar, som ett sätt att få fatt på såväl partnervåld som våld inom familjen.

3.6 Sammanfattande iakttagelser

Kartläggningen visar att det finns en medvetenhet om att socialtjänsten behöver samverka med andra aktörer som skola och förskola för att upptäcka våldsutsatthet bland barn och unga. Samtliga kommuner har någon form av insatser riktade till professionella och vissa även direkt till privatpersoner. Trots det är andelen anmälningar från skola och framför allt förskola relativt litet, vilket visar på behov av fortsatt samverkan och insatser för att i dessa verksamheter upptäcka utsatthet bland barn. Kartläggningen visar också att det är ovanligt att socialtjänsten rutinmässigt ställer frågor om våld till barn. Här finns möjlighet att utifrån metodstöd och goda exempel utveckla arbetet.

⁸ <https://www.valdinararelationer.se/vkv/material/formular-for-att-fraga-om-vald/>

Utredning

När det finns misstanke om att ett barn har utsatts för våld eller upplevt våld mot en förälder har socialtjänsten skyldighet att bedöma risken för ytterligare våld och att utreda barnets behov av stöd. I det här kapitlet redogörs för kartläggningens resultat vad gäller dessa skyddsbedömningar och utredningar. Innan vi går in på kommunernas arbete ges en kortfattad hänvisning till de aspekter som SKR lyfter fram som centrala i skriften Barn som upplever våld. Avslutningsvis sammanfattas utredarnas iakttagelser.

4.1 Komplexa utredningar skapar behov av metodstöd

Riskbedömningar och utredningar i våldsärenden är komplexa processer, bland annat då det är vanligt att den våldsutsatta föräldern, den våldsutövande föräldern och barnet ger olika berättelser om en och samma händelse. Mot den bakgrunden poängterar SKR att det finns ett stort behov av metodstöd för att säkra utredningar, inklusive risk och skyddsbedömningar, av tillräckligt god kvalitet. Den generella rekommendationen i Socialstyrelsens allmänna råd är att risk- och skyddsbedömningar genomförs med hjälp av strukturerade metoder. I strukturerade metoder gör handläggaren en sammanvägd bedömning utifrån specifika faktorer. Utbudet av utvärderade strukturerade metoder är begränsat. SKR hänvisar i skriften främst till iRisSk riskbedömningsmodell, men nämner även Family Law Doors, även

om den främst är tänkt för familjerättssammanhanget.

SKR betonar i skriften också att kartläggning av våldet behöver komma först i utredningen. När denna första bedömning av den akuta faran och våldsutövarens farlighet har gjorts kan utredningen fokusera på familjemedlemmarnas samspel och upplevelser. För att bedöma graden av farlighet/allvarlighet finns ett antal bedömningsinstrument, såsom FREDA farlighetsbedömning, SARA (Spousal Assault Risk Assessment), PATRIARK (för hedersrelaterat våld).

Barnets medverkan är centralt. Inom ramen för utredningen bör barnet enligt SKR få strukturerade frågor om våldets karaktär och fokuserade frågor om hur det upplever våldet och relationen till respektive förälder. Även yngre barn bör ges möjlighet att komma till tals⁹. Slutligen påpekas att observation av samspel bör användas med för-

⁹ Forskning visar att barn från tre års ålder har förmåga att lämna tillförlitliga och trovärdiga uppgifter om övergrepp som de utsatts för.

siktighet, då situationen som sådan kan ha stor påverkan på föräldrar, barn och deras samspel.

4.2 Utgångspunkt i BBIC snarare än strukturerade metoder

Ingen av kommunerna uppger i kartläggningen att de använder iRisK eller DOORS, som är de utvärderade strukturerade metoder som SKR nämner enligt ovan. Istället utgår kommunerna från BBIC (Barns behov i centrum) i utredningsarbetet. BBIC är inte en metod, men presenterar ett ramverk och en struktur utifrån vilket utredningen genomförs. Som lyfts fram av en intervjuperson har Länsstyrelsen Stockholm gjort en utveckling/koppling av BBIC:s grundprinciper och BBIC:s triangel för hedersrelaterat våld¹⁰. Utöver BBIC så använder flera kommuner Signs of safety¹¹ som är en erfarenhetsbaserad men inte utvärderad riskbedömningsmodell.

”Vi jobbar med signs of safety som förhållnings-sätt. Det kan hjälpa oss att bli mer strukturerade i BBIC.”

Några kommuner uppger att de inte använder någon specifik modell eller metod i utredningen. De hänvisar istället till egen erfarenhet, anpassning till den enskilda situationen och möjligheten att föra dialog inom arbetsgruppen när svåra avvägningar uppstår. Några intervjupersoner blir lite frågande när vi frågar om de utgår från någon strukturerad modell.

”Alla gör olika, alla har sin metod som de finner vara mest effektiv. Jag förstår inte riktigt frågan, vad jag utgår ifrån. Det är ju anmälan vi utgår från. Sen får man se vad det blir för frågeställningar utifrån det.”

”Vi har ingen mall. Man lär sig vad man behöver ha med i en skyddsbedömning. Sen är det

väldigt olika vad man gör innan man skriver en skyddsbedömning.”

Vissa av de bedömningsinstrument som finns för att bedöma farlighetsgrad och risk för fortsatt utsatthet inom våld i nära relation är också relevanta för barn och unga. I några kommuner lyfter man fram att FREDA farlighetsbedömning kan användas när det gäller våld i relation bland unga. Även när våldet sker mellan föräldrar kan FREDA farlighetsbedömning vara relevant. Detta då det ingår frågor om barnen i de fall den vuxna skattar högt enligt bedömningsinstrumentet. Även PATRIARK används i vissa fall av hedersrelaterat våld. Det förekommer dock att kompetens i PATRIARK saknas eller endast finns hos vuxenhandläggare, vilket innebär att en ny handläggare behöver ”lånas in” för att göra bedömningen.

4.3 Skyndsamt utredning av risk- och skyddsfaktorer – kontakt med barnet prioriteras

När barn bevittnat eller själva utsatts för våld ska utredning inledas omgående. I intervjuerna poängteras att detta görs mycket skyndsamt, i de allra flesta fall samma dag. Representanter från Barnahuset poängterar också att skyddet av barnet alltid behöver komma först och ha företräde framför en eventuell polisanmälan.

Hur utredningen genomförs varierar stort mellan olika ärenden. Ändå framkommer en relativt samstämmig bild i intervjuerna om hur utredningen oftast genomförs. Den generella bilden är att barnet ofta kontaktas direkt och många betonar vikten av att tala med det berörda barnet utan att vårdnadshavarna informeras, genom att besöka skola eller förskola. Detta för att vårdnadshavarna inte ska påverka barnets berättelse. Först därefter kontaktas vårdnadshavare. En intervjuperson

¹⁰ <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/310/12.pdf>

¹¹ Signs of Safety har på kort tid blivit ett av de vanligaste förhållningssätten inom barn och ungdomsutredningar som man använder inom många socialtjänster i Sverige. Se vidare <https://www.signsofsafety.net/what-is-sofs/>

lyfter utmaningen med att barnen inte är trygga med handläggarna från socialtjänsten när de träffas första gången och att det därför kan finnas skäl att hitta nya lösningar för att få del av barnens perspektiv när utredningen inleds.

Flera beskriver också att de träffar barnet även om det är för litet eller av andra skäl inte kan prata, för att se "hur det är ställt", exempelvis om barnet är omhändertaget rent fysiskt. Några intervjupersoner beskriver en medvetenhet om att observationer ska användas med försiktighet och att samspelet mellan barn och föräldrar påverkas

av att de träffar socialtjänsten. Några lyfter att i de fall barnet själv inte vill delta i utredningen blir även det en faktor som tas med i analysen av den samlade situationen.

Vidare hörs i regel även skola eller förskola, antingen genom kontakt eller skriftligt utlåtande. En intervjuperson poängterade dock att det inte alltid är lämpligt att ha kontakt med förskola och skola i ett tidigt skede. En sådan kontakt kan påverka skolans/förskolans framtida relation till barn och föräldrar samtidigt som det i det skedet ofta är oklart vad som faktiskt har hänt barnet.

Om så ändå sker är det viktigt att vara väldigt neutral i sina frågeställningar. Andra centrala personer i barnets nätverk, såsom släktingar, vänner eller grannar kan vara viktiga personer liksom underlag från professionella aktörer såsom BVC, elevhälsa och tandvården. De flesta kommuner rådgör också regelmässigt med Barnahus. Om familjen sedan tidigare är välkänd av socialtjänsten kan skyddsbedömningen göras mindre omfattande.

”Grundläggande omsorg och säkerhet i första hand. Boende, socialt nätverk, föräldraförmågan. Så gör vi en bedömning av risken för barnet utifrån det.”

4.4 Helhetsbild av risk- och skyddsfaktorer – men risk att våldet ”försvinner”

Under utredningen ska socialsekreteraren skapa sig en helhetsbild av barnets situation och identifiera både risk- och skyddsfaktorer. Den bedömning som utredningen utmynnar i avgörs av vad som anses vara bäst för barnet. En intervjuperson beskriver komplexiteten och behovet av en nyanserad bedömning.

”Vilken form av våld föranleder en direkt åtgärd? Hur ser vi på skillnaden mellan uppfostringsaga där många föräldraförmågor finns jämfört med oförutsägbart våld, där det även finns andra problem? (...) Vi får aldrig skriva standardiserade bedömningar. Att man vågar skriva att man ser våldet men att det samtidigt finns skyddsfaktorer.”

Enstaka intervjupersoner påtalar att det finns en risk att våldet ”försvinner” under utredningen,

vilket innebär att en våldssituation under utredningen skrivs om och behandlas som en konflikt inom familjen¹². I en kommun har en systematisk granskning gjorts av just den frågan i ett större antal ärenden. Slutsatsen blev att få barn beviljades insatser och att fokus i flera ärenden snarare hamnade på barnets utåtagerande beteende än på barnets utsatthet kopplat till våldet. Granskningen ledde fram till ett nytt arbetssätt med dessa barn (se vidare avsnitt 5.6 nedan). En intervjuperson menar att det handlar om att handläggarna behöver få en ökad trygghet i att prata med barn om våldet, så att de vet hur de kan ställa frågor och ta emot svar på ett bra sätt. Samtidigt är det några intervjupersoner som lyfter förmågan att verkligen lyssna på barnen och att hålla deras perspektiv i fokus som en av verksamhetens viktigaste framgångsfaktorer.

4.5 Utredning av hedersrelaterat våld – komplext och utmanande

Ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck uppfattas av många som särskilt komplexa och svåra att utreda. Informanterna berättar om ärenden där unga kontrolleras och hotas om de inte lever sitt liv som föräldrarna önskar. Exempel finns också på ärenden där unga ha skyddsplacerats på grund av risken att giftas bort mot sin vilja. När den unga är bortrest med familjen och det finns en oro att hen inte ska komma hem utan giftas bort är innebär det ytterligare en nivå av komplexitet, eftersom den unga redan befinner sig utomlands. I kartläggningen har det inte framkommit information om ärenden som rör könsstympning. Så här beskriver en intervjuperson hur dessa ärenden krockar med socialtjänstens tradition och lagstiftning.

¹² Det här korrelerar även med Jämställdhetsmyndighetens kartläggning från januari 2022 där det framkommer att det är vanligt att domstolar skriver om uppgifter om våld till konflikter eller samarbetsvårigheter, i riskbedömningar och avgöranden om mål. <https://jamstalldetsmyndigheten.se/media/wwrj1il/rapport-2022-1-uppgifter-om-vald-ar-inget-undantag.pdf>

”Socialtjänstlagen är uppbyggd utifrån ett kärnfamiljperspektiv. Men i dessa ärenden ska vi inte bevara familjen. Det finns inga evidensbaserade metoder att använda sig av.”

Intervjupersoner vittnar också om de stora riskerna med att göra fel och förvärra situationen för den utsatta. Om den unga ändrar sig efter ett omhändertagande eller om familj och släkt får reda på att den unga sökt hjälp innan hen är skyddad kan det innebära en risk för den unga. Detta tillsammans med det faktum att många kommuner har få ärenden och därmed begränsad erfarenhet av ärendena gör att det finns en utbredd osäkerhet kring dessa ärenden. En kommun berättar att man nu väntar in Socialstyrelsens kommande bedömningsstöd för hedersrelaterat våld och förtryck, för att kunna använda det framöver.¹³

4.6 Barnahus – en viktig resurs för rådgivning och samråd

För många av kommunerna är Barnahus en viktig aktör under utredningen. Vissa beskriver att de rådgör med Barnahus i princip i alla ärenden som rör våldsutsatthet bland barn medan andra gör det mer sällan (och främst när barnet själv är utsatt). Möjligheten att få rådgöra med Barnahus, både om en eventuell polisanmälan och bredare frågor, är generellt mycket uppskattad. För mindre kommunen blir de en särskilt viktig kompetensresurs, eftersom små kommuner inte har möjlighet att ha specialistkompetens inom alla områden.

”Om vi får in ett ärende där vi inte fått tillräcklig information om vad barnet sagt exempelvis till en pedagog, då kan vi få tips på hur handläggare kan ställa frågor till barnet.”

Även när det gäller den samordnade utredningen finns en positiv grundsyn hos informanterna. Några intervjupersoner kommenterar att processen ibland tar för lång tid, vilket blir jobbigt för de inblandade och riskerar att leda till att barnet börjar glömma. Representanter från Barnahus menar dock att samråden sker inom de tio dagar som samverkansmodellen föreskriver.

4.7 När utredning inte inleds – eller tar stopp

Socialtjänsten är enligt lag tvungen att inleda utredning när det framkommer uppgifter om våldsutsatthet hos barn. Samtliga kommuner anger att utredning inleds i de allra flesta fall. De flesta kommuner uppger dock att det kan finnas tillfällen när detta inte görs, trots lagens bestämmelser. Den vanligaste förklaringen är att anmälan behandlar en händelse som precis har varit föremål för utredning. Någon nämner att en orosanmälan som bygger på tredje- eller fjärdehandsuppgifter eller att ingenting av substans framkommer vid första mötet kan göra att ingen utredning inleds.

I andra situationer tar istället utredningen stopp och behöver avslutas trots att det finns tecken på utsatthet. I intervjuerna framkommer att det är relativt vanligt att våldsutsatta förnekar att de blivit utsatta. Om det inkommit ett ärende om ett barn som bevittnat våld mellan föräldrar kan utredningen stanna upp och läggas ned på grund av att den utsatta (och även barnet) nekar. Här lyfter en intervjuperson att socialtjänsten bör utveckla arbetet med att motivera den våldsutsatta att berätta och därmed skydda både sig själv och barnet.

¹³ Ett bedömningsstöd finns framtaget och testas och utvärderas i nuläget. Se: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-11-7606.pdf>

4.8 Umgänge och risk för våld – socialtjänsten som umgängesstöd

Om det förekommer våld i nära relation är separation och skilsmässa ofta en förutsättning för att våldet mellan de vuxna ska upphöra. För barn som bevittnat eller själva utsatts för våld finns risk att våldet fortgår om relationen med den våldsutövande föräldern fortsätter. Socialtjänsten kan utreda lämpliga umgängesformer vid vårdnadstvist. Ingen av kommunerna beskriver att de utgår från någon särskild modell i dessa frågor. Frågan om umgängesformer vid separation kan också bli en fråga för tingsrättsbeslut. Det är inte ovanligt att det i våldsärenden finns tingsrättsbeslut på bevakat umgänge där socialtjänsten är med som umgängesstöd. Flera intervjupersoner lyfter att tingsrättsbeslut om umgänge i vissa fall upplevs som mycket problematiska. När ett barn som skyddats från en våldsutövande förälder åter ska träffa våldsutövaren kan det förvärra djupa sår, försämra barnets mående och tillfrisknande samt omöjliggöra stöd i form av exempelvis trappan-samtal (se avsnitt 5.6 nedan).

4.9 Sammanfattande iakttagelser

Utredningar när barn bevittnat eller själva utsatts för våld är komplexa och förutsätter ett skyndsamt och kunskapsbaserat arbetssätt. I kartläggningen framkommer att arbetet inleds skyndsamt med barnets behov i centrum. I utredningen är handläggarnas personliga erfarenhet viktig och att den stärks upp genom ledning och kollegial stöttning, rådgivning från Barnahus samt BBIC och i vissa fall genom metoden Signs of safety. Dessa stödjande funktioner är positiva, men som SKR påpekar i sin skrift kan det finnas behov av utvärderade strukturerade metoder i utredningen. I kartläggningen framkommer flera potentiella utvecklingsområden. Att arbeta motiverande med våldsutsatta som förnekar att de blivit utsatta är ett sådant. Vidare visar såväl erfarenheter från länet som mer generell kunskap på en risk att våldet försvinner under utredningen och skrivs om till konflikter inom familjen. Utredning av hedersrelaterat våld och förtryck är också ett brett utvecklingsområde där många kommuner efterfrågar stöd och ledning.

Skydda och stödja

I det här kapitlet redogörs för kommunernas arbete med att ge skydd och stöd till de barn som upplevt våld. Som SKR påpekar i skriften Barn som bevittnat våld är skydd från ytterligare våld, hot och kränkningar genom en förändrad livssituation grundläggande och en förutsättning för vidare hjälp.

SKR beskriver vidare att barn som upplevt våld ofta behöver hjälp som riktas direkt till dem. Ett sådant stöd kan avlasta skuld, skam och ansvar och göra våldet begripligt och hanterbart och förebygga negativa konsekvenser på lång sikt. Därutöver kan hjälp med relationen till en eller båda föräldrar behövas. Insatser till föräldrarna kan ses som en indirekt form av hjälp till barnet och är viktigt för att uppnå förändring på sikt. Att bara arbeta med föräldrar räcker dock sällan, utan barn behöver en egen insats.

Redogörelsen nedan inleds med en beskrivning av det skydd som erbjuds barn som upplever våld. Därefter redovisas stödinsatser på skyddat boende samt öppna insatser. Kapitlet avslutas med sammanfattande iakttagelser.

5.1 Skydd mot våld utifrån varierande behov

Barn som upplevt våld behöver skydd från våldet. Om det finns en misstanke om våld men det har gjorts en bedömning att barnet kan gå hem med vårdnadshavare så finns i två kommuner ett särskilt akut krisstöd som ska hålla kontakten med barnet och familjen. Syftet är att se till och lugna situationen. Bland annat gör de hembesök samma kväll eller dagen efter att anmälan gjorts, vilket är särskilt viktigt på helger när den övriga verksamheten inte är igång. Några kommuner arbetar

också med modellen Efter barnförhöret som har ett liknande upplägg och genomförs efter att ett barn har förhörts av polis. Några intervjupersoner beskriver att de jobbar aktivt med våldsutövaren i syfte att denne ska flytta snarare än den våldsutsatta och barnen. I vissa fall behöver dock barn och/eller våldsutsatt förälder flytta för att få skydd. För barn som ska skyddas från båda föräldrarna är jourhem och familjehem vanligen de främsta alternativen. Ibland är eget boende aktuellt, om den unge snart är vuxen. När det förekommer våld i nära relation kan barnet bo tillsammans med den våldsutsatta föräldern på skyddat boende. Andra boendialternativ tillsammans med förälder är utredningshem och jourlägenheter.

Alla kommuner har upphandlade boenden som de samarbetar med, och det finns olika säkerhetsnivå och kompetensinriktningar. Personer utsatta för hedersvåld kan exempelvis behöva en hög säkerhetsnivå och kompetens kring heder. Sådana boenden finns i regel att tillgå. Enligt vissa intervjupersoner varierar det hur anpassade de skyddade boendena är för barnen. En intervjuperson menar att den egna erfarenheten styr vilket skyddat boende som kontrakteras.

”Det är olika kvaliteter på skyddade boenden, även om upphandlingen skett efter alla regler. När man jobbat ett tag kommer man till att man

vet vilka man väljer och inte väljer. Det handlar om trygghet, säkerhet, vilken kompetens personalen där har.”

5.2 Barn som medföljande eller med egen placering på skyddat boende

I länet har under 2021 103 barn placerats eller varit medföljande på skyddat boende. I två kommuner var det inte något barn som placerats/varit medföljande på skyddat boende. I de flesta kommuner blir barn i skyddat boende medföljande till föräldern, och har således ingen egen placering. I tre kommuner får dock barnet som regel en egen placering. I första hand söks samtycke från föräldrarna för en sådan placering. Intervjupersoner i dessa kommuner beskriver att sådant samtycke inte är så ovanligt, ibland i form av ett kort samtycke som ges för att lugna ner situationen. Dialog med våldsutövaren blir viktigt för att nå detta samtycke. Om den ena föräldern motsätter sig placering kan kommunen istället gå fram med en placering enligt LVU. Representanter från dessa kommuner menar att detta förfarande innebär en kvalitetssäkring och ökad rättssäkerhet. När barnet får en egen placering innebär det att barnet får en egen genomförandeplan och uppföljning. Om placeringen sker genom ett LVU möjliggör det också ett överklagande av beslutet, vilket ökar rättssäkerheten. Behovet av att ge barn på skyddat boende ett eget placeringsbeslut har lyfts fram av såväl regering som andra centrala aktörer.¹⁴

”Min erfarenhet är att vi ofta får samtycke från den andra föräldern, men det förutsätter att man arbetar med den våldsutövande och erbjuder stöd till den omgivande. Då sänks konflikt-nivån och det minskar framtida återfall.”

5.3 Uppföljning i skyddat boende – ofta med fokus på den vuxna

Uppföljningen av ett barn på skyddat boende kan se olika ut. Många beskriver en tät kontakt med barn och vuxen inledningsvis (cirka en eller fler gånger i veckan), som glesas ut efterhand. En intervjuperson menar istället att uppföljningen av barn som placerats inte görs i rimlig tid. Ofta gör barn- och vuxenhandläggare gemensamma besök på de skyddade boendena, oavsett om barnet har ett eget placeringsbeslut eller är medföljande till sin förälder. Sammantaget framstår dock bilden av att det ofta är ett fokus på vuxna våldsutsatta i uppföljningen på skyddat boende. Flera intervjupersoner beskriver att barn i skyddat boende följs så länge barnets utredning pågår, men att uppföljningen därefter avslutas. När barnet inte själv följs upp kan vuxenhandläggaren ha i uppdrag att även följa barnet. Det varierar hur intervjupersonerna ser på detta. Medan vissa ser det som oproblematiskt så lyfter andra risken att barnets perspektiv inte får tillräckligt utrymme och uppmärksamhet. Vidare lyfter några att det kan finnas en osäkerhet hos vuxenhandläggare när det gäller att prata med barnen.

”Det kan finnas en osäkerhet hos vuxenhandläggare” - Jag kan inte hålla barnsamtal”. Då säger jag att de kan fråga hur skolan har gått och så vidare. Det går att småprata med barnet, så det får en chans att säga vad det tycker.”

Flera intervjupersoner menar att graden av uppföljning påverkas av hur fungerande den våldsutsatta föräldern bedöms vara. Om föräldern bedöms fungera relativt bra anses det inte behövas en lika omfattande uppföljning från socialtjänsten. Någon nämner också att äldre barn i högre

¹⁴ Se exempelvis <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/07/starkt-barnrattsperspektiv-i-skyddat-boende/> och <https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamlikhet/kvinnofrid/boendeforvaldsutsatta/skyddatboende.58232.html>

utsträckning är i behov av en direkt kontakt med handläggarna, medan uppföljning av yngre barn i högre utsträckning går via föräldern. Även personalen på det skyddade boendet ses som en resurs för att hålla uppsikt över barnen som bor där.

5.4 Vanligt att barnet lämnas utan insats på skyddat boende

När ett barn bor på skyddat boende tillsammans med sin förälder är det skyddat från våldet. Om rätt kompetens finns på det skyddade boendet kan barnet erbjudas exempelvis Trappan-samtal eller traumamedveten omsorg. Intervjupersoner beskriver dock att om den våldsutsatta bedöms ha en tillräcklig omsorgsförmåga är det vanligt att

barnet inte tar del av några insatser. Flera informanter menar att fokus i många fall hamnar på den vuxna i ärenden där en förälder är våldsutsatt och barnet bevittnat våldet, och att detta gör att barnet inte får tillräckligt stöd.

”Ibland överskattar vi den våldsutsattas föräldraförmåga när de själva är så utsatta. Vi skulle nog behöva göra mer för de här barnen.”

”På skyddade boenden skulle det behövas en vårdplan som inte bara är mammans vårdplan. Det blir görbart om det också blir en placering för barnet.”

En annan viktig fråga för barn i skyddat boende är skolgång. Flera intervjupersoner lyfter detta som en utmaning, då det tenderar att ta tid innan ett barn återgår till skolan. I Socialstyrelsens öppna jämförelser för 2021 framkommer att fyra av tio kommuner i Västmanland har en aktuell rutin för att säkra skolgång för barn i skyddat boende.¹⁵

”Vi pratar ofta om att barnet behöver landa, men jag tror de skulle behöva in i skolan snabbare. Det är en skyddsfaktor. Anledningen till att det tar tid är nog både behovet av att landa, men också att det blir andra prioriteteter (Utredarens kommentar: Med andra prioriteteter avser intervjupersonen den våldsutsatta vuxna).”

5.5 Öppna insatser riktas ofta till föräldrar och familjen som helhet

Barn som upplever våld kan också få öppna stödsinsatser. Kommunerna erbjuder insatser i egen eller gemensam (med fler kommuner) verksamhet, genom inköp samt genom hänvisningar till andra aktörer (BVC, BUP och ungdomsmottagningen). Vissa kommuner har en bredare palett av insatser, medan andra har färre. Olika former av familjebehandling är den vanligaste insatsen. I många kommuner är insatserna framför allt riktade till föräldrarna. Det handlar exempelvis om Tryggare barn, en metod som primärt består av utbildning och stöd till föräldrar som utövar uppfostringsvåld.

Flera menar, särskilt när det handlar om yngre

barn, att insatser riktade till föräldrar är det lämpligaste i familjer där det förekommit våld.

”De får stöd via vuxna som är nära dem. För det allra mesta så är det så vi jobbar med stöd till barn generellt. Familjeteamet får uppdrag där barnet är huvudpersonen. Men i de flesta fall är sättet att hjälpa barnet att jobba med de vuxna. Vi försöker ofta lägga det åt det hållet.”

”Så som det är nu blir familjecoacher ofta in kallade när det inkommer anmälningar om våld mot barn, i samband med polisanmälan. Familjecoacher inkallas för att stödja den vuxna. Det är mer fokus på att öppenvården ska möta föräldern än barnet.”

Gällande yngre barn är nästintill uteslutande inriktningen mot föräldrarna, eller att barnet skyddas från våldet genom placering. Majoriteten av de intervjuade ser detta som lämpligt, medan ett fåtal ser att det vore önskvärt med insatser som direkt riktar sig till yngre barn.

I åtta av kommunerna benämns att de arbetar med våldsutövande föräldrar. Vanligast är de fall när det handlar om uppfostringsvåld, men ett flertal av kommunerna poängterar också vikten av att arbeta med våldsutövare vid andra typer av våld. För våldsutövare finns i kommunerna olika metoder och modeller som används, som generell familjebehandling, Tryggare barn, KIBB, Marte Meo och Efter barnförhöret, men också insatser vid Centrum mot våld i nära relation och Slus-

¹⁵ <https://www.socialstyrelsen.se/statistik-och-data/oppna-jamforelser/socialtjanst/vald-i-nara-relationer/>

¹⁶ https://www.lansstyrelsen.se/download/18.3b68ed3d177d806751d12a6c/1615398661766/S-BIN%20samverkansplan%20för%20att%20motivera%20våldsutövare%20till%20insatser.pdf?TSPD_101_R0=088d-4528d9ab2000d53e90f323726b3e7bf7d6d3ae59484680a83ff0f7053b7d23d715c02763a16a0897edd-3f4143000a4e2fb2cd2d3e33d3bc7231534ea3076d05f7ad052fbf68a9a3869f42171aaf8962c204311e-ce735e8596eea93be4c2c
<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/>
<https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/09/Efter-barnfo%CC%88rho%C-C%88ret-Handbok.pdf>

sen. Även S-BIN samverkansplan för att motivera våldsutövare till insatser nämns som en del i arbetet med våldsutövare.¹⁶

5.6 Insatser och program finns även direkt riktade till barnen

I fråga om stöd som tydligare riktar sig till barnet är Trappan-samtal och barngrupper vanligast. Andra exempel på insatser är KIBB, Tejping och Efter barnförhöret¹⁷. Några kommuner har utformat egna modeller för stöd till barn som själva utsatts för våld eller som bevittnat våld, och deras familjer. Det handlar om samtalsserier eller program där familjebehandlare följer barnet och/eller familjen under ett antal tillfällen för att informera och prata med dem.

I en kommun är ambitionen att barnen, i alla familjer som öppenvården möter, ska erbjudas eget samtalsstöd. En annan kommun har inkluderat en mindre behandlingsinsats som innehåller stödjande samtal i utredningen för barn som bevittnat våld, för att säkerställa att dessa barn får åtminstone något stöd.

”Vi har också beslutat att alla barn som bevittnat våld får träffa en familjebehandlare tre gånger. Då har vi ett upplägg om vad man pratar om varje gång. De får också med sig ett säkerhetskort. [...] Nu får de en liten typ av insats under utredningen. Annars så tackar föräldrarna ofta nej och så får inte barnet nånting. Nu får de lite och så känner barnet redan familjebehandlaren om barnet får insatser.”

”Vi har ett litet program, eller en struktur. Fyra samtal. Vad är våld? Vad har barn för rättigheter

och vad har vuxna för skyldigheter. Nallekort, som visar olika känslor. Pratar utifrån det, vad visar det här kortet för dig. Vi använder också de tre husen. [...] Parallellt med att vi gör det här med barnen så kör vi samma program med föräldrarna. [...] Det kör vi både med barn som utsatts och deras syskon. Vi kör även om föräldrarna förnekar. För att ta del av insatsen så behöver man inte erkänna att våld har förekommit.”

5.7 Lämpliga insatser – men det finns luckor och utmaningar

Sammantaget menar de flesta informanter att kommunen har tillräckliga och lämpliga insatser för att stödja barn i våldsmiljö. Många informanter beskriver insatserna som “good enough”, att man har tillräckliga insatser som tillgodoser behovet för de flesta. Samtidigt beskrivs luckor, utvecklingsbehov och svårigheter inom olika områden. Flera intervjupersoner pekar på att insatserna inte möter alla olika behov som finns inom målgruppen.

Båda de två vanligaste insatserna för barn, Trappan-samtal och barngrupper, är behäftade med utmaningar. Trappan-samtal ska användas när båda vårdnadshavarna har erkänt våldet och barnet är helt skyddat från våldet, vilket begränsar antalet barn som kan ta del av insatsen. Liknande problematik finns med andra metoder såsom traumafokuserad KBT. En av de intervjuade menar också att Trappan lämpar sig bättre för barn än ungdomar, och att de därför skulle behöva komplettera med något som passar ungdomar bättre.

Barngrupper lyfts visserligen fram som en bra metod för många, men flera intervjupersoner betonar att insatsen inte passar alla barn. I mindre

¹⁷ Mer information om metoderna KIBB och Tejping finns att läsa på <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/>. Mer information om modellen Efter barnförhöret finns på <https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/09/Efter-barnfo%C3%88rho%CC%88ret-Handbok.pdf>

kommuner är det också utmanande att samla deltagare och att erbjuda stödgrupper kontinuerligt. Att kunna erbjuda en bred palett av insatser samtidigt som antalet barn i behov av stöd är förhållandevis litet är en generell utmaning i mindre kommuner. Detta kan åtgärdas genom att gå ihop flera kommuner och samordna, men det medför istället ytterligare krav på organisation och kommunikation som kan vara utmanande. Några intervjupersoner menar också att det kan vara svårt att hänvisa vidare i fall då socialtjänsten själv inte har lämpliga insatser, då exempelvis BUP inte alltid tar emot barnen.

”Det är alltid en avvägning. Vilka metoder har vi användning av. Hur många kan vi satsa på som kan gå den. Inte bara ekonomiskt, utan man måste också ha ärenden att jobba med. När vi hade Trappan så kunde de inte underhålla det periodvis, för det var så få fall.”

”Traumamedveten omsorg är universellt, men det behövs också mer riktade insatser. Sen vet jag inte om det behöver finnas i alla kommuner, eller om man kan samordna. Det är så bra med Barnahus, att man har samlat traumabehandling där.”

Konkreta luckor och behov som lyfts i intervjuerna är metoder som kan användas när barnet inte är helt fredad från våldet, metoder som passar ungdomar samt strukturerade intervjuinstrument för barn. Flera eftersöker också behandlingsmetoder särskilt anpassade för hedersrelaterat våld och förtryck.

5.8 Insatser för hedersrelaterat våld det främsta utvecklingsområdet

De flesta intervjupersoner vittnar om att det saknas öppna insatser som är lämpliga vid hedersrelaterat våld och förtryck. Flera konstaterar att det är ett komplicerat område att arbeta med och

eftersöker stödinsatser riktade specifikt mot heder. Arbetet försvåras av att det saknas bra fördjupande utbildningar för att arbeta med målgruppen samt att den kompetens som finns inte praktiseras tillräckligt ofta (på grund av ett litet antal ärenden), och därmed tappar i aktualitet. Några intervjupersoner vittnar också om att familjebehandlande insatser riskerar att bli ineffektiva i dessa ärenden, då många föräldrar förnekar att det finns ett problem och därmed inte är öppna för förändring.

”Vi har inga program som säger hur vi ska göra. Vi får uppfinna hjulet varje gång det dyker upp ett sånt ärende. Jag har inte hittat någon bra utbildning att gå för hur vi ska jobba med den här målgruppen. Antagligen för att det är så komplext.”

”Det är jättesvårt att nå dem i behandlingen också. Det föräldrarna säger i rummet är ofta anpassat efter vad de tror att socialtjänsten vill höra, och då blir det ingen verklig behandling. [...] Det är svårt att nå resultat med behandling”

5.9 Samtycke från vårdnadshavare kan kräva motiveringsarbete

När det kommer till frågan om att få samtycke från vårdnadshavare till insatser, är den generella uppfattningen att det oftast är fallet, men det finns också kommuner som menar att det är vanligt att inte få samtycke. I de fall vårdnadshavare förnekar att ett barn bevittnat våld eller att våld över huvudet skett, beskriver ett par informanter att det är särskilt svårt att få samtycke. I fall där kommunen anser att barnet är i stort behov av en särskild insats som vårdnadshavaren inte samtycker till, eller då en vårdnadshavare tar tillbaka ett samtycke under pågående insats, ser man över om det är läge att gå emot vårdnadshavare för barnets bästa. Det kan handla om att ge insatser där bara ena vårdnadshavaren behöver samtycka. Samtidigt lyfter ett flertal vikten av att först genomföra ett

motiveringsarbete för att i möjligaste mån sträva efter att få vårdnadshavares samtycke.

Ett annat scenario som några lyfter fram som ett vanligt förekommande problem är då vårdnadshavare samtycker men inte är motiverade till förändring. Det resulterar i insatser som sen inte leder någonvart. En informant menar att detta skulle kunna undvikas i högre utsträckning om man använde mätinstrument för att bedöma förändringsförmåga.

”Problemet vi har i öppenvården är att vårdnadshavarna nästan tvingas till insatserna; vårdnadshavarna avbokar, är jättearga när de väl kommer, är inte motiverade – de flesta är inte här för att de faktiskt vill göra en förändring. Behandlarna blir frustrerade av det här”

5.10 Varierande involvering av barnet i uppföljning av insatser

Generellt menar informanterna att de har tydliga rutiner för uppföljning, och att dessa följs. Det handlar om löpande uppföljningar med jämna mellanrum under pågående insats med familjen. Många beskriver att det är från fall till fall om barnet är med vid uppföljning eller inte, beroende på barnets mognad och situationen. Enstaka kommuner jobbar mer aktivt med att involvera barnet och har exempelvis alltid uppföljning med barnet efter Tryggare barn, andra ser att det är ett utvecklingsområde.

”Skulle vilja följa upp mer med barnet – om föräldrarna till exempel gått föräldraskapsutbildning borde man följa upp med barnet om det blivit förändring. Där man gjort mer familjärt jobb ska barnet vara med.”

5.11 Sammanfattande iakttagelser

När det gäller skydd av barn som upplevt våld visar kartläggningen att tre kommuner, i motsats till gängse förfarande där barn är medföljande till en våldsutsatt vuxen, ger barn på skyddat boende en egen placering (vid behov genom LVU). Erfarenheterna av detta är positiva och kommunerna ser att förfarandet ökar synliggörandet av barnet och rättssäkerheten i processen.

Kartläggningen visar vidare att när barn har bevittnat våld finns en risk att fokus hamnar på den våldsutsatta föräldern och att barnet som bevittnat våldet blir utan direkt stöd. Även när barn själva är utsatta för det som brukar kallas uppföstringsvåld framkommer att majoriteten av insatserna riktas till föräldrar. Dessutom kan de två främsta insatserna som riktas direkt till barn, Trappan-samtal och barngrupper av olika skäl vara svåra att genomföra. Mot bakgrund av att SKR i sin skrift lyfter fram att insatser direkt riktade till barn behövs framstår detta som ett utvecklingsområde. Kartläggningen visar här på goda exempel där kommuner skapat en struktur för att säkerställa att stöd även ges direkt till barnen. Även insatser till barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld behöver enligt samtliga informanter utvecklas.

Iakttagelser och slutsatser

Den genomförda kartläggningen spänner över en komplex, mångfacetterad och livsviktig verksamhet. En kartläggning som till största del baseras på intervjuer med ett fåtal utvalda personer i länets tio kommuner kan inte ge en fullständig bild av denna verksamhet. Genomförda intervjuer visar dock på styrkor och utmaningar i arbetet och synliggör olika perspektiv. I detta avslutande kapitel samlar vi som utredare våra iakttagelser och slutsatser från genomförd kartläggning.

6.1 Organisatoriska förutsättningar

Sammantaget tycks organisation och samverkan fungera väl – specialistfunktioner viktiga

I kartläggningen framkommer bilden av ett operativt arbete som sammantaget fungerar väl i samarbete mellan handläggare med olika ansvarsområden, även om utvecklingsområden finns. De särskilda funktioner med specialistkompetens inom våld som finns i kommunerna ses som viktiga och i många fall som väl fungerande, även om resurserna ibland ses som alltför begränsade. Det handlar framförallt om att det blir sårbart i de fall endast en person tillhandahåller den särskilda kompetensen. Samråd och samverkan har också i något fall tappat fart som följd av pandemin. Att upprätthålla och löpande utveckla spetskompetens och samverkansforum framstår som viktigt för att skapa förutsättningar för ett kunskapsbaserat arbete i samverkan.

Utmaningar till följd av ett litet antal ärenden i mindre kommuner – samverkan kan ge lösningar

I kartläggningen framkommer att små kommuner i vissa fall brottas med att upprätthålla kompetens och insatser inom olika områden, på grund av ett litet antal ärenden (exempelvis har två kommuner inga barn i skyddat boendet under 2021 och i sex kommuner var antalet mindre än åtta). Problematiken kvarstår även fast flera intervjupersoner ifrågasätter sina låga siffror gällande våldsärenden, och resonerar att socialtjänsten behöver arbeta mer för att våld ska uppdagas.

Det beskrivs bland annat som utmanande att hålla kompetens inom utredning av hedersvåld eftersom sådana ärenden är sällsynta och kompetensen sällan tillämpas. Liknande utmaningar lyfts kopplat till ett brett utbud av insatser för barn, då omfattningen på den verktygslåda som kommunerna erbjuder begränsas av antalet barn som tar del av insatserna. Som ett svar på detta har flera

mindre kommuner ett nära samarbete och i vissa fall gemensamma funktioner. Även Barnahus kan ses som ett svar på dessa utmaningar, då särskilt mindre kommuner värdesätter möjligheten att få del av deras spetskompetens. Några intervjupersoner lyfter ytterligare behov av samverkan och gemensam expertis inom länet, antingen mellan kommuner eller länsövergripande (bland annat inom ett eventuellt regionalt resurscentra för hindersrelaterat våld och förtryck).

Systematiskt kvalitetsarbete kan utvecklas

Kartläggningen visar att det är relativt ovanligt att kommunerna bedriver ett systematiskt kvalitetsarbete, där systematisk uppföljning och granskning ligger till grund för utveckling. Några kommuner genomför interngranskning av ärenden, vilket är en viktig grund för ett kvalitetssäkrat arbete. I länet finns också exempel på en kommun som bedriver ett mer utvecklat kvalitetsarbete där tematiska uppföljningar genomförs och har lett fram till konkreta, och relativt omfattande förändringar i verksamheten. Genom sådana granskningar får kommunen kunskap om hur arbetet bedrivs i praktiken. Exempelvis blev en farhåga som lyfts i några intervjuer, nämligen att våldet tenderar att försvinna under utredningarna, bekräftad. När en uppfattning går från att vara en farhåga till att bli underbyggd fakta skapas förutsättningar för att ta tag i problem och göra verksamheten bättre för klienterna. I det aktuella fallet ledde granskningen till ett nytt arbets sätt kring barn som bevittnat våld. Erfarenheten från den aktuella kommunen och andra verksamheter är att ett systematiskt kvalitetsarbete både kräver en ledning som är villig att avsätta resurser för utveckling och förbättring och en funktion som med ledningens förtroende driver arbetet framåt.

6.2 Att upptäcka våld

Samverkan för upptäckt av våld – men statistik indikerar ytterligare behov i förskola och skola

När det gäller upptäckt av våldsutsatthet bland barn är skolor och förskolor viktiga arenor. Kartläggningen visar att socialtjänsten i länets alla kommuner i någon mån har förebyggande verksamhet med syfte att stärka andra aktörer som skola och förskola att se tecken på våldsutsatthet och att anmäla detta till socialtjänsten. Trots det visar statistik att skola, och i än högre grad förskola, står för en liten andel av de anmälningar som kommer in till socialtjänsten. Detta indikerar behov av fortsatt arbete i dessa verksamheter, och där är socialtjänsten en viktig partner. Några kommuner har mer fokus på det förebyggande arbetet och har tätare kontakt med sina samverkanspartners, exempelvis en kommun som har väl utvecklad samverkan med BVC, SFI och elevhälsoteamet, där man regelbundet finns på plats i verksamheterna och även är med vid BVC:s hembesök på 8-månaderskontroller.

Risk att våld mot barn osynliggörs när frågor om våld inte ställs rutinmässigt till barn

Barns utsatthet behöver också uppmärksammas inom socialtjänsten. Kartläggningen visar att de allra flesta kommuner i länet saknar rutiner för att ställa frågor om våld till barn. Istället ställs frågor vid indikation om att något inte står rätt till. Många ställer också mer öppna frågor om hur barnet har det hemma snarare än att fråga öppet om våld. En kommun har dock rutiner för att ställa frågor om våld till barn, utifrån en frågemodell samt bildstöds material som särskilt riktar sig till barn. Att ställa aktiva frågor om våld är enligt SKR:s skrift viktigt för att upptäcka våldsutsatthet. I samband med att en sådan rutin införs är det viktigt med utbildning, handledning och stöd till de handläggare som ska ställa frågorna.

6.3 Utredning

I kartläggningen framkommer en samstämmig bild om att socialtjänsten mycket skyndsamt inleder skyddsbedömning och utredning med ambitionen att sätta barnets bästa i fokus. Även informanter utanför kommunerna vittnar om att hanteringen av den akuta situationen generellt fungerar väl.

Risk att våldet försvinner när utvärderade strukturerade metoder inte används

Arbetet med att utreda barn som upplever våld utgår, utöver lagstiftning och anmälan, från

BBIC samt handläggarnas egna erfarenheter av arbetet. I vissa kommuner används också den erfarenhetsbaserade men ej utvärderade metoden Signs of safety. Informanterna berättar hur de anpassar utredningen till den enskilda situationen och beskriver att de i arbetsgruppen rådgör med varandra när svåra avvägningar uppstår. Där- emot är det ingen kommun som använder utvärderade strukturerade metoder, vilket SKR förordar sin skrift. I skriften påpekas att behovet av strukturerade metoder är stort i och med att utredningarna är komplexa. Som framkommit i såväl den här kartläggningen som i större stu-

dier¹⁸ finns också en risk att våldet ”försvinner”, dvs. att det skrivs om till konflikter. Strukturera- de metoder skulle kunna vara ett sätt att undvika detta.¹⁹ För ärenden där hedersrelaterat våld och förtryck utreds blir avsaknaden av strukturerade metoder särskilt problematisk. I intervjuer be- skrivs dessa ärenden som än mer komplexa än andra våldsärenden samtidigt som handläggarna i många fall har begränsad erfarenhet av liknan- de ärenden. En styrka under utredningsarbetet är möjligheten att rådgöra med Barnahus. Deras expertis används både för att ta ställning om en polisanmälan är lämplig och i bredare frågor och är särskilt betydelsefull för mindre kommuner.

6.4 Skydda och stödja

Egen placering kan synliggöra barnet och öka rättssäkerheten

När barn är på skyddat boende tillsammans med en förälder är det vanligaste att barnet är medföl- jande till den vuxna. Tre av kommunerna i länet ger dock regelmässigt barnet ett eget beslut om placering på skyddat boende. I dessa kommuner menar man att det är relativt vanligt att den vålds- utövande föräldern ger samtycke till en placering. I annat fall görs ett omhändertagande enligt LVU. De ser detta tillvägagångssätt som ett sätt att synliggöra barnet och att göra förfarandet mer rättssäkert. Behovet av att ge barn på skyddat bo- ende ett eget placeringsbeslut har även lyfts fram av såväl regering som andra centrala aktörer.²⁰

Risk att barn som bevittnat våld hamnar i skymundan

I kartläggningen framkommer också att barn på skyddat boende riskerar att inte synliggöras och stödjas i tillräcklig utsträckning. Informanter beskriver att det kan finnas en tendens att fokus främst hamnar på den förälder som är utsatt för våldet samt att omsorgsförmågan hos den vålds- utsatta föräldern överskattas. När barnet inte har en egen placering kan uppföljningen efterhand begränsas till att vuxenhandläggaren ”tittar till” barnet och ställer några frågor.

Insatser riktas ofta till föräldrar snarare än barn

Som påpekas i SKR:s skrift behöver barn egna insatser, utöver det som riktas till familjen som helhet och föräldrar. Kartläggningen visar på en särskilt stor risk att barn som bevittnat våld blir utan egna insatser. Detsamma gäller för barn som inte är skyddade från våldet. Det finns också en tendens när det gäller barn som själva utsatts för det som benämns uppfostringsvåld att insatserna fokuserar på föräldrarnas föräldraförmåga. Detta är viktigt, men således inte tillräckligt. Generellt betonar flera informanter betydelsen av att arbeta med våldsutövare. Om den våldsutövande kan för- ändra sitt beteende är det också till gagn för bar- net. Mot bakgrund av risken för att våldet ”för- svinner” under utredningen krävs dock vaksamhet på att våldsutövarens eventuella förändring är reell

¹⁸ Se Jämställdhetsmyndighetens kartläggning från januari 2022 där det framkommer att det är vanligt att domstolar skriver om uppgifter om våld till konflikter eller samarbetssvårigheter, i riskbedömningar och avgö- randen om mål. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/wwrjf1il/rapport-2022-1-uppgifter-om-vald-ar- inget-undantag.pdf>

¹⁹ Då Signs of safety inte är utvärderat är det oklart om metoden kan ha den funktionen.

²⁰ Se exempelvis <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/07/starkt-barnrattsperspektiv-i-skyd- dat-boende/> och <https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamlikhet/kvinnofrid/boen- deforvaldsutsatta/skyddatboende.58232.html>

och att betydelsen av våldet inte förminskas i strävan att arbeta med hela familjen. Sammantaget belyser detta ytterligare behovet av evidensbaserade strukturerade metoder.

6.5 Inför det fortsatta arbetet

Vår förhoppning är att denna kartläggning kan fungera som underlag inför det fortsatta arbetet i länet med att utveckla arbetet med barn som upplever våld. Nedan listar vi de områden som i kartläggningen framstår som viktiga i det fortsatta arbetet. Flera av dessa områden handlar om att öka systematiken och strukturen i arbetet och detta framstår som ett perspektiv som genomgående kan stärkas i arbetet.

- *Utveckla uppföljning och systematiskt kvalitetsarbete.* Interngranskningar som genomförs på flera håll är en bra grund, som med fördel kan utvecklas vidare. Tematiska studier av ärenden utifrån indikationer om utvecklingsbehov i kommunen eller utifrån nationella studier och rapporter kan ge en bra grund för utveckling. Det kan exempelvis vara relevant att titta närmare på arbetet med särskilt utsatta grupper, såsom barn med funktionsnedsättning.

- *Fortsatt fokus på insatser för att upptäcka våld hos aktörer som skola, förskola och BVC.* Länets kommuner och Barnahus genomför redan insatser i samverkan med bland annat skola och förskola för att stärka förmågan att upptäcka våldutsatthet bland barn. Detta kan potentiellt stärkas ytterligare. Länsstyrelsen utbildning *Vi kan alla göra skillnad* som riktar sig till verksamma i dessa verksamheter är i linje med detta.

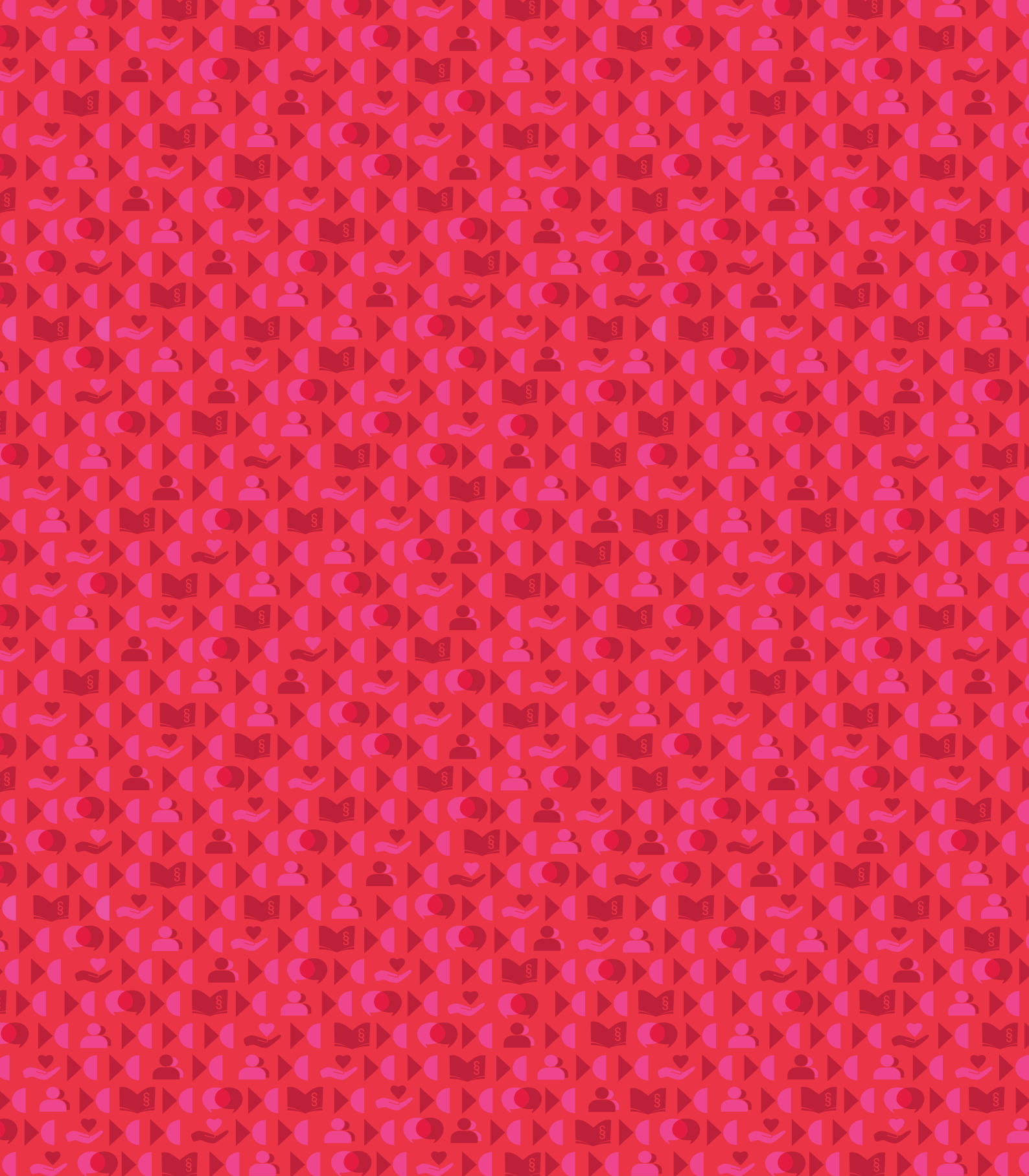
- *Utforma rutiner för att regelmässigt ställa frågor om våld till barn.* Detta behöver göras utifrån ett strukturerat frågebatteri med direkta frågor om våld. I samband med införandet av sådana rutiner behöver handläggare få utbildning, handledning och stöd.

- *Undersök möjligheten att använda utvärderade strukturerade metoder i utredningen.* Utbudet av sådana metoder är begränsat, men SKR lyfter i sin skrift sådana exempel.²¹

- *Utveckla tydligare insatser eller insatspaket till barn* som bevittnat och/eller själva utsatts för våld. Sådana insatser/insatspaket behöver inte i sig innebära stora förändringar av stödet. Snarare innebär det ett förtydligande av erbjudandet till dessa barn och potentiellt en ökning av omfattningen på stödet. Det handlar också om att i största möjliga mån säkerställa att barn inte faller mellan stolarna, vilket är ett problem som i intervjuerna framstår som mer vanligt för barn som inte lever skyddat från våldet eller där det under längre perioder är ”oroligt” i familjen.

- *Stärkt arbete vid hedersrelaterat våld och förtryck.* Det finns ett genomgående behov av fördjupande utbildningar och kompetensutveckling kopplat till alla delar i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Det regionala resurscentrum som utreds för närvarande kan potentiellt ge ett stort värde för kommunerna genom att ge konkret rådgivning i dessa komplexa ärenden.

²¹ Främst beskrivs iRisSk riskbedömningsmodell. SKR nämner även Family Law Doors, även om den främst är tänkt för familjerättssammanhanget.

Länsstyrelsen
Västmanlands län

www.lansstyrelsen.se/vastmanland

Region
Västmanland

www.regionvastmanland.se